

Seyf-i Fergânî'nin Şiirlerindeki Sanatlar*

Hakan Yaman**

ORCID:0000-0002-9482-2245

Öz

Seyf-i Fergânî, XIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Fergâna'da dünyaya gelmiştir. Bir süre Tebriz'de kaldıktan sonra Anadolu'ya gelmiş ve Aksaray'da ikamet etmiştir. Ömrünün sonuna kadar bu şehirde yaşayan mutasavvıf bir şairdir. Kaside, kıta, gazel ve rubâî nazım türlerinden müteşekkil 10.277 beyitten oluşan bir divanı vardır. Divanında yazmış olduğu ârifâne, âşikâne, tasavvûfî ve nasihat içerikli şiirleri başta olmak üzere, ayet ve hadislerden iktibas yapması, peygamber kıssalarına telmîhte bulunması, arûz ve kafiyedeki başarısının yanında edebî sanatlarla olan hâkimiyeti de özellikle dikkat çekmektedir. Çalışmamızda Seyf-i Fergânî hakkında kısaca bilgi verildikten sonra şairin şiirlerinde kullandığı sanatlar örnek beyitler verilerek incelenmiştir. Kullanılan sanatlar, seçilen örnek beyitlerde gösterilmiştir. Önce sanat hakkından kısaca bilgi verilerek beyitte geçen sanatla ilgili kısım bold yapılmıştır. Ayrıca seçilen beyitler Türkçeye çevrilmiştir. Çalışmamızda Celaluddîn-iHumayî'nin *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-i Edebî* ve Veyis Değirmençay'ın, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî* adlı eserleri başta olmak üzere muhtelif kaynaklardan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyf-i Fergânî, Divan, Şiir, Sanat.

Gönderme Tarihi: 27/07/2019

Kabul Tarihi:22/08/2019

* Bu çalışma, "Seyf-i Fergânî'nin Gazellerinin İncelenmesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Posta: hakanyaman@artuklu.edu.tr

Arts in the Poetries of Seyf-i Fergânî

Hakan Yaman

ORCID:0000-0002-9482-2245

Abstract

Seyf-i Fergânî was born in Fergâna in the second quarter of the 13th century. After staying in Tebriz for a while, he came to Anatolia and he lived in Aksaray. Seyf who lived in this city until the end of his life is a mystic poet. There is a divan consisting of 10,277 couplets composed of ode, verse, gazelle and rubai poetry genres. Being in the first place his poetries written in intellectual, amorous, mystic and advising manner his citing from verses and hadiths, his showing the prophet's anecdotes as reference, his full knowledge on aruz prosody and rhyme and especially his literary arts is remarkable. In this work, we used thesis with tittle of *the analysis of Seyf-i Fergânî's Gazelles*. After a brief introduction was given about Seyf-i Fergânî's life, the arts used in his poetries were investigated with examples of couplets. The arts used are shown in the selected couplets. First, brief information was given about the art, and then the art part in the couplet was made bold. Moreover, selected couplets were translated into Turkish. In our study, various sources, especially, work named *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-i Edebî* were used.

Keywords: Seyf-i Fergânî, Divan, Poetry, Art.

Received Date: 27/07/2019

Accepted Date: 22/08/2019

Искусство в стихах Сейфи Ферг

Резюме

Сейфи Фергани, родился в Фергане во второй четверти XIII века. Пробыв некоторое время в Тебризе, он переехал в Анатолию и прожил в Аксарае. Этот суфийский поэт прожил в этом городе до конца своей жизни. У него имеется сборник стихов, состоящих из 10277 двухстрочных куплетов, состоящих из касиде, кыта, газель, а также рубаи. В его сборнике имеются стихи, связанные с мудростью, любовью, суфизмом и советами, которые он цитировал аятами, хадисами и моментами из жизни пророка, и все эти особенности показывают его мастерство в литературном искусстве. В этом исследовании, после краткой информации о Сейфи Фергани, литературное искусство, используемое в поэмах поэта, исследуется путем разбора двухстрочных куплетов. Используемые литературные искусства показаны в избранных куплетах. Слова, указывающие на литературное искусство в статье выделены нами жирным шрифтом. Кроме того, отдельные двухстрочные куплеты были переведены на современный турецкий язык. В этом исследовании мы использовали различные источники, в частности работы Желалладини Хумаи «Фунун-и Белагат ве Сына`ат-и Эдебият», а также Вейса Дегирменчая «Фунун-и Белагат ве Сына`ат-и Эдебият».

Ключевые слова: Сейфи Ферганы, Диван (сборник стихов), Поэзия, Искусство

Получено: 27/07/2019

Принято: 22/08/2019

Giriş

Seyf-i Fergânî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Kaynaklardan ve şiirlerinden anlaşıldığı üzere kendisi Orta Asya'da Fergâna bölgesinde 640 (1243) yılı ya da daha önceleri dünyaya gelmiştir. Moğol saldırısının meydana getirdiği karışıklık nedeniyle yurdunu terk edip, bir süre Tebriz'de ikamet ettikten sonra Anadolu'ya gelip yerleşmiştir.¹ Devrinin önde gelen şairlerinden olmasına rağmen dünyaya meyletmemesi ve zalim hükümdarlara övgüler yazmaktan kaçınması sebebiyle inzivada yaşadığı Aksaray'da 705 (1305) yılından sonra vefat etmiştir.²

Fergânî'nin bilinen tek eseri Farsça şiirlerinin yer aldığı kaside, kıta, gazel ve rubai nazım türlerinden oluşan Divan'ıdır. Divanında; 10277 beyitlik 730 manzume vardır.

Fergânî'nin eğitimi hakkında da kaynaklarda ve kendi divanında bilgi yoktur. Ancak yazmış olduğu ârifâne, âşıkâne, tasavvûfî ve nasihat içerikli şiirleri başta olmak üzere, ayet ve hadislerden iktibas yapması, peygamber kıssalarına telmihte bulunması, arûz, kafiye ve edebî sanatlarla olan hâkimiyeti, onun iyi bir eğitim aldığını göstermektedir.

Şairin estetiği, kullandığı edebî sanatlardan oluşur. Bu konudaki şahsî tasarrufları, edebî sanatlar arasındaki tercihleri ve bunları kullanım şekline bağlı olarak, tercih edilen sanatların nasıl bir fikrî ve ruhî faaliyetin sonucu olduğu ortaya çıkar ve bize şair hakkında önemli ölçüde bilgi verir.³

Seyf-i Fergânî'nin divanına bakıldığında onun şiirlerinde birçok sanata yer verdiği görülmektedir. Bu sanatları ustaca kullanmasından da onun lafzî ve manevî sanatlarla hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

¹ Sa'îd-i Nefisî, *Tarih-i Nazmu Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârsî*, Tahran: İntişârât-ı Furûğî, 1344 hş., II,747; Zebîhullah-i Safâ, *Târih-i Edebîyyat der İran*, Tahran: İntişârât-ı Firdovs 1371 hş., III/1, 625; Bozorger, "Seyf-i Fergânî" *Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî* (ed. Hasan-i Enûşe), Tahran: İntişârât-ı Teb' u Neşr, 1375 hş., I, 538.

² Ahmet Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi", *Belleten*, 23, sy. 91, (1959): 418; Sa'îd-i Hamîdyân, "Tefavutreh ez Sa'dî ta Seyf-i Fergânî", *Faslnâme-i Tahassusî-yi Zebân u Edebiyât-ı Farsî*, Sal-i Evvel, Şomare-yi Yek, 1393 hş., 162; Muhammed Emîr-i Meşhedî, Abullah Vâsık-i Abbâsî ve Fâtîme-yi Sevâb, "Nakd u berresî-yi Teşbih der Kasâyid-i Seyf-i Fergânî" *Funûn-i Edebî* (İlmî-Pejuhişi) *Dânişgâh-i İsfahan*, Sâl-i Pencom, Şomâre-yi do, Payiz ve Zemistan İsfahan: 1392 hş., 124.

³ Cemal Kurnaz, *Divan Edebiyatının Bütün Cephelerini Yoklayan Bir İlim Adamı: Mehmed Çavuşoğlu*, *Gazi Türkiyat Dergisi*, 1, sy. 8, (2011): 75.

Kullandığı Sanatlardan Örnekler

1. Cinas veya Tecnis

Sözlükte “iki şeyin birbirine benzemesi” anlamında mastar olan cinas, edebiyat terimi olarak anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri (sesleri) aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatını ifade eder. Buna tecnis de denir.⁴ Birçok çeşidi vardır.

1.1. Cinâs-ı Tam

Kelimelerin imla ve telaffuz bakımından birbirine tam olarak uyuşmasıdır. Yani harfler ve harekelerde aynı manada farklı iki kelimenin getirilmesidir.⁵

در زیر بام چرخ مجوی آستانِ دوست بالای عرش دان در ایوانِ عشقِ یار

*Sevgilinin eşiğini felek çatısının altında arama.
Sevgilinin aşk eyvanının kapısını arşın üzerinde bil.(101/8)*

Bu beyitte imla ve telaffuzları aynı olan درkelimeleri, ilk mısradada-de, -da anlamında edat, ikinci mısradada ise kapı anlamında isimdir.

1.2. Cinâs-ı Nâkıs

Cinaslı kelimelerin harflerinin aynı, harekelerinin farklı olmasıdır. Burada farklılık başta, ortada ve sonda olabilir.⁶ Örnekler:

چو دست و روی بشوویی و در نماز شوی دل از دو کون بشووتا محلّ راز شوی

*Elini ve yüzünü yıkayıp namaza durunca,
Gönlünü, sır yeri oluncaya kadar iki dünyadan temizle. (266/1)*

⁴ Şemseddin Muhammed b. Kays er-Razî, *el-Mu‘cem fi Me‘âyir-i Eş‘âri’l-‘acem*, ba Kuşîş-i Sîrûs-i Şemîsâ, Tahran: İntişârât-ı Firdovs, 1373 hş., 301; Celaluddîn-i Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-i Edebî*, Tahran: 1373 hş., 49; Hulusi Kılıç ve Kâzım Yetiş, “Cinas” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul: TDV Yay., 1993, 12; Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler (4. Baskı)*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2010, 233.

⁵ Veyis Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-ı Edebî*, Ankara: Aktif Yayınevi, 2014, 68; Kılıç ve Yetiş, “Cinas”, 13; Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, 233.

⁶ Kays er-Razî, *el-Mu‘cem fi Me‘âyir-i Eş‘âri’l-‘acem*, 302; Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-i Edebî*, 50; Kılıç ve Yetiş, “Cinas”, 13; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-ı Edebî*, 69.

Bu beyitte harfleri aynı, hareketleri farklı olan شوی kelimelerinden ilki “yıkamak” anlamındaki شستن fiilinin geniş zaman gövdesi olan شوی (şûy) iken, ikincisi “olmak” anlamındaki شدن fiilinin geniş zaman gövdesi olan شو (şev/šov) dir.

حدیثِ عشق در گفتن نیاید چنین دُرّ هیچ در سفتن نیاید

Aşk olayı söylemeye gelmez.

Böyle bir inci hiç delmeye gelmez. (113/1)

چون صدف گر در میان دارد دُرّ مهرش دلت ز آب چشم چون گهر پر کن کنار خویش را

*Senin gönlün, içinde sedef gibi onun sevgi incisine sahipse
Kendi kucagını mücevher gibi gözyaşıyla doldur. (307/10)*

Bu beyitlerdeki harfleri aynı, hareketleri farklı olan دُرّ “inci” anlamında isim, در ise-de, -da anlamında edattır.

از سکه مهر او مهر ار چو درم گیری از نقد تو هریک جو دینار شود روزی

Gümüş para gibi onun sevgi sikkesiyle mühürlensen

Senin değerinden dolayı her bir arpa, altın olur bir gün. (138/7)

Yukarıdaki beyitteki مهر kelimeleri, harfleri aynı, hareketleri farklı olup ilki “sevgi”, ikincisi “mühür” anlamındadır.

1.3. Cinâs-ı Zâid

Aynı cins iki kelimedenden birinin diğerinden bir ya da daha fazla harfe sahip olmasıdır. Bu fazla harf (zait) kelimenin başında, ortasında ve sonunda olabilir. Buna cinas-ı müzeyyel de denir.⁷

آیت حسن تو در نسخ مه و مهر چنان محکم افتاد که حکمش نپذیرد تغییر

Senin güzellik ayetin ay ve güneşin hükmünü kaldırmada

Öyle manası açık oldu ki onun hükmü yorum kabul etmez. (148/9)

Aynı cins iki kelimedenden biri olan محکم kelimesi حکم kelimesinden bir harf fazladır.

خون همی خورد و غم عشق ترا می پرورد دل که بر خوان تکلف جگری بر بیان داشت

⁷ Kays er-Razî, el-Mu‘cem fî Me‘âyir-i Eş‘âri'l-‘acem, 302; Humayî, Funûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-i Edebî, 51; Değirmençay, Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî, 70.

*Gösteriş sofrasında kebab olmuş bir ciğere sahip olan gönül,
Kan içiyor ve senin aşk gamını besliyor. (274/7)*

Beyitteki aynı cins iki kelime olan **خوان** kelimesi **خون** kelimesinden bir harf fazladır.

1.4. Cinâs-ı Mutarraf

Cinaslı kelimelerin sadece son harflerinin farklı olmasıdır. Örnekler:

حسنِ رخ دوست جهان خوش کند یادِ لَبِيار دهان خوش کند

*Sevgilinin yüzünün güzelliği dünyayı güzelleştirir.
Sevgilinin dudağının hatırası ağzı tatlılaştırır.(537/1)*

Beyitte **یاد** ve **يار** cinaslı kelimelerin sadece son harfleri farklıdır.

1.5. Cinâs-ı Muzâri / Cinâs-ı Müşâbih

İmla ve telaffuzları birbirine benzeyen kelimelerde, değişik olan harfin başta veya ortada bulunmasıdır. Başka bir ifadeyle cinaslı iki kelimenin baş veya orta harfinin farklı olmasıdır. Aynı cins kelimelerin son harfinin farklı olmasına cinâs-ı muzâri ve lâhık da denilir.⁸

گر عاشقی بمیلِ سَهَر در دو چشم کش کُلِّ کلام هر سحر از سرمه دان شب

*Âşıkın uykusuzluk miliyle her seher vakti
Kelam sürmesini gecenin sürmeliğinden iki gözüne çek.(217/3)*

Yukarıdaki beyitte, imla ve telaffuzları birbirine benzeyen **سهر** ve **سحر** cinaslı kelimelerin sadece orta harfleri farklıdır.

بشعر وصفِ جمال تو خواستم کردن ولی جلال توام عقده بر زبان انداخت

*Şiirle senin cemalinin vasfını yapmak istedim.
Fakat senin celalin benim dilime düğüm attı.(205/10)*

Bu beyitte, imla ve telaffuzları birbirine benzeyen **جمال** ve **جلال** kelimelerinin sadece ortadaki harfleri farklıdır.

⁸ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 72-73.

ای بقال و قیل عالم بی خبر از عشق تو هر که معلومش تو باشی فارغست از قال و قیل

Ey âlemin dedikodusuyla senin aşkından habersiz olan!

Seni tanıyan kimse dedikodudan kurtulur. (461/2)

Yukarıdaki beyitte, imla ve telaffuzları birbirine benzeyen قیل ve قال kelimelerinin sadece orta harfleri farklıdır.

1.6. Cinâs-ı Hattî

Yazılıştaki aynı, telaffuz ve noktalamada farklı kelimelerin oluşturduğu cinastır. Buna cinâs-ı musahhaf veya müzâraa ve müşâkale sanatı da denir.⁹

صفیر مرغ دلم ذکر تست در همه حال چو ماهی ارچه بود کامم از زبان خالی

*Her ne kadar bir balık gibi isteğimi dilimle söyleyemesem de
Gönül kuşumun ötüşü her durumda senin zikrindir (seni anmaktır).*

Bu beyitte, yazılıştaki aynı, noktalamada farklı olan حال ve خال kelimelerinde cinas-ı hattî sanatı vardır.

ز خون دل روان کردست جویی سیف فرغانی ندانم تا چو سیل این چه سنگ آرد سبویش را

*Seyf-i Fergânî gönül kanından bir nehir akıttı.
Sel gibi bu nehrin, onun testisine nasıl bir taş getireceğini bilmiyorum. (26/10)*

Beyitte; yazılıştaki aynı, noktalamada farklı olan چو ve جو kelimelerinde cinas-ı hattî sanatı vardır.

1.7. Cinâs-ı Mükerrer

Yan yana bulunan iki kelimedeki birincisinin son kısmıyla ikincisi imla ve telaffuz bakımından uyuşmasıdır.¹⁰

کبر با اهل محبت ناز با اهل نیاز کار معشوقان بود گر عاشقی چندین مناز

*Muhabbet ehline karşı büyükmek; niyaz ehline nazlanmak
Maşukların işidir. Eğer âşıkısan, o kadar kibirlenme! (93/1)*

⁹ Kays er-Razî, el-Mu‘cem fi Me‘âyir-i Eş‘âri'l-‘acem, 305; Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-i Edebî*, 56; Kılıç ve Yetiş, “Cinas”, 14; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 73; Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, 234.

¹⁰ Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, 234.

Bu beyitte, iki kelimededen birincisinin son kısmıyla ikincisi imla ve telaffuz bakımından uyuşan ناز ve مناز kullanılmıştır.

آن دلارامی که آرامی نباشد با منش کرد شام عاشقان چون صبح روی روشنش

*Benimle huzurlu olmayan sevgilinin aydınlık yüzü
Âşıkların gecesini sabah gibi yaptı. (211/1)*

Bu beyitte, yan yana bulunan آرامی ve دلارامی iki kelimededen birincisinin son kısmıyla ikincisi imla ve telaffuz bakımından uyuşmaktadır.

2. Teşbîh

Bir şeyin bir şeye veya bir kimsenin bir kimseye benzetilmesidir. Teşbîhte benzeyene müşebbeh, benzetilene müşebbehünbih, onlar arasındaki ortak sığata benzeme yönü, benzeme anlamı gösteren kelimeye de benzetme edatı denir.¹¹Teşbîhin çeşitleri ve örnekler:

2.1. Soyut / Somut Teşbih

Teşbihin bir tarafının soyut bir tarafının somut olmasıdır.¹² Örnek:

و آن سدره منتهایقْد تو مر طوبی را بزیر ظلّ دارد

*Senin sidre-i müntehâ gibi olan boyunun,
Tûbâ ağacının altında gölgesi vardır. (169/3)*

Bu beyitte geçen “Sidre-i müntehâ” soyut; “boy” ise somuttur.

عشق سلطان غیورست و چو مُلکی گیرد اندر آن مملکت از غیر اثر نگذارد

*Aşk gayretli sultandır ve bir memleketi aldığında
O memlekette izden başka bir şey bırakmaz. (24/2)*

Bu beyitte geçen “aşk” soyut; “sultan” ise somuttur.

عشق در جان سیف فرغانیست چون در اجزای خاک ماء معین

Seyf-i Fergâni'nin gönlünde aşk,

¹¹ Kays er-Razî, el-Mu‘cem fî Me‘âyir-i Eş‘ârî'l-‘acem, 306; Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-ı Edebî*, 227; M. Orhan Soysal, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998, 98; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-ı Edebî*, 139.

¹² Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-ı Edebî*, 140

Toprak parçalarındaki akan su gibidir. (121/13)

Bu beyitte geçen “aşk” soyut; “su” ise somuttur.

هرکه جویای تو بود همه روز همه شبهای او بود معراج

*Bütün gün boyunca seni aramakta olan kişinin
Bütün geceleri miraç (gibi) olur.(110/3)*

Bu beyitte geçen “miraç” soyut; “gece” ise somuttur.

2.2. Somut Teşbih

Benzeyen ve benzetilenin her iki tarafının beş duyu organıyla algılanıp anlaşılır olmasıdır.¹³ Örnek:

تو ساکنی چو کعبه و عاشق چو حاجیان بسیار سعی کرده بتو در نمی رسد

*Sen Kâbe gibi mesken tutmuşsun; âşık ise hacılar gibi
Çok çalışıp çabalyor; ama sana ulaşamıyor. (77/8)*

Yukarıdaki beyitte geçen “âşık” ve “hacı” her ikisi de somuttur.

بهر بادی مکن پُرچین چو روی آبیشانی کزین سان موج انده را دلی باید چو دریایی

*Her rüzgârda alnını suyun yüzü gibi kırış kırış yapma;
Çünkü böyle bir sıkıntı dalgası için deniz gibi gönül gerekir. (13/3)*

Yukarıdaki beyitte geçen “alın” ve “suyun yüzü” her ikisi de somuttur.

2.3. Soyut teşbih

Teşbihin her iki tarafının soyut yani mücerret olmasıdır.¹⁴ Örnekler:

عشق نمازِ دلست مسجد او کوی دوست ترکِ دو عالم شناس اول تکبیر او

*Aşk gönül namazıdır, onun mescidi sevgilinin mahallesidir.
Onun ilk tekbirinin tanımı iki âlemi terk etmektir.*

Bu beyitte geçen “aşk” ve “namaz”, her ikisi de soyuttur. Dış duylardan biriyle anlaşılabilir.

¹³ Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, 230; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 139.

¹⁴ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 139.

2.4. Vehmî (Kuramsal) ve Hayâlî Teşbîh

2.4.1. Teşbîh-i Vehmî

Benzetilenin görülen bir varlık değil, şair veya yazarın hayalindeki kuramsal bir varlık olmasıdır.¹⁵
Örnekler:

سیف فرغانی تو نیز بگو چون دگران خانه امشب چو بهشتست که رضوان اینجاست

Seyf-i Fergânî sen de diğerleri gibi söyle:

Ev bu gece cennet gibidir; çünkü Rıdvan buradadır. (35/13)

عالم حسن تو مانند بهشتست که هست اندر آن خطه به ارواح صور پوشیده

Senin güzellik âlemin cennet gibidir;

Çünkü o ülkede ruhlara suretler giydirilmiştir. (284/5)

گشت روی زمین چو صحن بهشت از رخ خوب یار حورسرسشت

Yeryüzü huri yaradılışlı sevgilinin yüzünden

Cennet sofrası gibi oldu. (269/1)

و آن سدره منتهای قدّ تو مر طوبی را بزیر ظلّ دارد

Senin sidre-i müntehâ gibi olan boyunun,

Tûbâ ağacının altında gölgesi vardır. (169/3)

Yukarıdaki beyitlerde geçen “Cennet, Huri, Sidre-i müntehâ ve Tûbâ ağacı” görülen varlıklar değildir.

2.4.2. Teşbîh-i Hayâlî

Benzetilenin hayali yani sanal bir varlık olmasıdır.¹⁶ Örnekler:

گهر فشان کن بر دوست سیف فرغانی که هست طبع و دلت دُرّ نظم را بحرین

Seyf-i Fergânî sevgilinin üzerine inci saç;

¹⁵ Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ 'ât-i Edebî*, 233; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 140.

¹⁶ Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ 'ât-i Edebî*, 233; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 141.

Çünkü senin huyun ve gönlün şiir incisinin iki denizidir. (55/8)

Bu beyitte geçen *şiir incisinin iki denizi* hayali yani sanal bir varlıktır.

2.5. Teşbîh-i Müfret ve Mürekkebe

Teşbih müfret ve mürekkebe yani tekil ve bileşik olma bakımından iki türdür.

2.5.1. Teşbîh-i Müfret

Teşbihin her iki tarafının benzeyen ve benzetilenin müfret/tekil olmasıdır. Yani bir şeyi tek bir şeye benzetmektir. Yüzün güle benzetilmesi gibi.¹⁷ Örnekler:

بهشت بی تو مرا دوزخیست، از بر من
مرو که خانه بهشتیست پر ز حور از تو

Cennet, sensiz, cehennemdir bana.

Benim yanımdan gitme; çünkü ev senden dolayı hurilerle dolu cennettir. (428/3)

Yukarıdaki beyitte geçen “ev” ve “cennet” her ikisi de tekildir.

2.5.2. Teşbîh-i Mürekkebe

Teşbihin her iki tarafının benzeyen ve benzetilenin bileşik olmasıdır. Yani teşbihin iki tarafının iki ya da daha fazla olmasıdır.¹⁸

ما چون ستاره ایم و تو خورشید و نور ما
از نور روی تست، ز ما بر متاب روی

Biz yıldız gibiyiz; sen güneş. Bizim ışığımız senin yüzünün nurundandır.

Bizden yüzünü çevirme.(179/4)

Beyitte biz, yıldız; sen ise, güneşe benzetilmiştir. Yani birden fazla benzetme vardır.

تو خورشیدی ز من پنهان و من با اشکِ چون باران
گهی چون ابر می گریم گهی چون برق می خندم

Sen benden gizli bir güneşsin ve ben yağmur gibi gözyaşıyla,

Bazen bulut gibi ağlarım; bazen şimşek gibi gülerim.(201/4)

Beyitte güneşe, yağmura, buluta ve şimşeğe benzetmeler yapılmıştır. Birden fazla benzetme vardır.

¹⁷ Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, 234; Değirmençay, *Funûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 141.

¹⁸ Değirmençay, *Funûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 141.

تو همچو جان لطیفی و من همچو تن کثیف ای جان ترا چه بود که با تن نساختی

Sen ruh gibi güzelsin, bense beden gibi kirliyim.
Ey ruh! Sana ne oldu ki bedenle birlikte değilsin? (41/2)

Yukarıda geçen beyitte önce sen, ruha; sonra ise ben, bedene benzetilmiştir. Yani birden fazla benzetme vardır.

2.6. Teşbih-i Meşrut veya Mukayyet

Teşbihte şartın bulunmasıdır.¹⁹ Örnekler:

ور سلیمان دیو خود باشی ای تو سلطان ملک عالم خویش
همچو انگشت خود یدالله را یابی اندر میان خاتم خویش

Ey kendi âleminin mülkünün sultanı olan sen!
Kendi devinin Süleyman'ı olursan,
Kendi yüzüğünün ortasında kendi parmağın gibi
“Yedullah”ı (Allah'ın elini) bulursun. (200/6-7)

Beyitte, *kendi devinin Süleyman'ı olursan* denilerek teşbih bir şarta bağlanmıştır.

خضر شوی در بقا و دانش و آنگاه آب در اجزای تو کند حیوانی

Ebedilik ve bilgide Hızır (gibi) olursan
İşte o zaman su, senin bütün zerrene hayat verir. (100/6)

Bu beyitte, *ebedilik ve bilgide Hızır (gibi) olursan* denilerek teşbih bir şarta bağlanmıştır.

دوست ننهاندی نهال عشق خود در باغ جان در سفال تن اگر برنامدی ریحان دل

Gönül reyhanı beden çömleğinde ortaya çıkmasaydı
Sevgili kendi aşk fidanını can bağında dikmezdi. (241/10)

Bu beyitte, *gönül reyhanı beden çömleğinde ortaya çıkmasaydı* denilerek teşbih bir şarta bağlanmıştır.

¹⁹ Kays er-Razî, el-Mu'cem fi Me'âyir-i Eş'âri'l-'acem, 308; Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-i Edebî*, 235; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 142.

2.7. Teşbih-i Mutlak

Benzeyen, benzetilen, benzeme edatı ve benzetme yönünün açık ve belli olduğu, bir kayıt ve şartın bulunmadığı benzetmedir. Fars Edebiyatında teşbih türlerinin en basit ve sade olanı, dolayısıyla en çok kullanılanıdır.²⁰ Örnekler:

چو ابراهيم اگر مردی بت آزر شکن، تا کی
چو صورت بین بی معنی پرستی نقش مانی را

*Adamsan İbrahim gibi Azer'in putunu kır; ne zamana kadar
Manasız zahiri gören gibi Mani'nin resmine taparsın.*(208/7)

تو : benzeyen

ابراهيم: benzetilen

چو: benzetme edatı

مردی: benzeme yönü

Beyitteki benzetmede; benzeyen, benzetilen, benzetme edatı ve benzetme yönünde oluşan dört unsur açık ve bellidir.

حزینم چو یعقوب و آگه نیی
ز سوز دل و چشم گریان من

*Ben Yakup gibi üzgünüm. Sen habersizsin
Gönül yangınımdan ve ağlayan gözlerimden benim.*(56/6)

من : benzeyen

یعقوب: benzetilen

چو: benzetme edatı

حزین: benzeme yönü

Beyitteki benzetmede; benzeyen, benzetilen, benzetme edatı ve benzetme yönünde oluşan dört unsur açık ve bellidir.

تو رو نمودی و مشغول شد بغم عاشق
بلا بیامد و منسوب شد بصبر ایوب

Sen yüzünü gösterdin, âşık üzüntüyle meşgul oldu.

Bela geldi, (o) Eyüp gibi sabretti. (405/5)

او : benzeyen

ایوب: benzetilen

²⁰ Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sınâ'ât-i Edebî*, 235; Veyis Değirmençay, "Teşbih" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul: TDV Yay., 2011, 556.

چو: benzetme edatı

صبر: benzeme yönü

Bu beyitteki benzetmede; benzeyen, benzetilen, benzetme edatı ve benzetme yönünden oluşan dört unsur açık ve bellidir.

2.8. Teşbîh-i Tafzîl

Bir şeyi bir şeye benzetmek, sonra benzetilene benzeyenden üstün tutmaktır.²¹ Örnekler:

در سمن با آن طراوت حسن این رخسار نیست در شکر با آن حلاوت ذوق این گفتار نیست

O canlılığıyla yaseminde bu yüzün güzelliği yoktur.

O tatlılığıyla şekerde bu sözün lezzeti yoktur.(71/1)

Yasemine benzetilen sevgilinin yüzü, sonra daha üstün tutulmuştur. Şekere benzetilen sözün şekerden daha tatlı olduğu söylenmiştir.

ماهی، اگرچه مه را بر روی گل نروید جانی، اگرچه جان را صورت چنین نباشد

Sen aysın; gerçi ayın yüzünde gül bitmez.

Sen cansın; gerçi canın yüzü böyle olmaz.(58/2)

Sevgili, önce aya benzetilmiş; fakat sonra *gerçi ayın yüzünde gül bitmez* denilerek aydan daha üstün tutulmuştur. Cansın denilmiş; ama *gerçi canın yüzü böyle olmaz* denilerek candan daha üstün tutulmuştur.

2.9. Teşbîh-i Cem

Bir şeyi birkaç şeye benzetmektir.²² Örnekler:

کردست قدم چون کمان، رویم برنگ زعفران آن ماه روی سرو قد آن سرو قد ماه رو

O servi boylu ay yüzlü; o ay yüzlü servi boylu

Benim boyumu yay gibi ve yüzümü safran rengi yapmış.(107/2)

Sevgilinin, servi ve aya benzetilmesiyle bir şey, birden fazla şeye benzetilmiştir.

²¹ Kays er-Razî, el-Mu'cem fi Me'âyir-i Eş'âri'l-'acem, 310; Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-i Edebî*, 236; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 144.

²² Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-i Edebî*,237; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 144.

لب چون غنچه را بلبل نوا کرد چو گل بشکفت و خندان کرد ما را

Bülbül gonca gibi dudağını rehin verdi.

Gül gibi açtı ve bizi güldürdü. (124/5)

Bülbülün; önce goncaya, sonra güle benzetilmesiyle bir şey birden fazla şeye benzetilmiştir.

2.10. Teşbîh-i Kinâye

Benzetme edatını atıp benzeyeni benzetilen yerinde zikretmektir. Buna kinaye-i mutlak da denir.²³

Örnekler:

گهر فشان کن بر دوست سیف فرغانی که هست طبع و دلت دُرّ نظم را بحرین

Seyf-i Fergânî sevgilinin üzerine inci saç;

Çünkü senin huyun ve gönlün şiir incisinin iki denizidir. (55/8)

Yukarıdaki beyitte geçen inci, şiirden kinayedir.

دوست را با سیف فرغانی هرآن کو دید گفت کان مروارید دارد بحر عمان در کنار

Sevgiliyi Seyf-i Fergânî ile gören herkes

“Umman Denizi'nin yanında inci madeni vardır.” dedi. (94/16)

Buradaki inci madeni, Seyf'in kendinden kinayedir.

در بوستان که خلعت سبز از بهار یافت لاله نمونه بی زد و گل برگ آل تست

Bahçede yeşil kefenini bahardan bulan lale,

Senin kırmızı iki gül yaprağından bir numunedir. (88/5)

Bu beyitte geçen kırmızı iki gül yaprağı sevgilinin dudaklarından kinayedir.

دهنت هست لیک پیدا نیست چون خبر شاید از نهان دادن

Senin ağzın var; ama belli değildir!

Gizli olandan haber vermek nasıl mümkündür? (12/6)

ز وصف آن دهان من در شگفتم که مردم چون سخن گویند برهیچ

Ben o ağzın vasfından dolayı hayret ettim.

²³ Kays er-Razî, el-Mu'cem fî Me'âyîr-i Eş'ârî'l-'acem, 308; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 148.

Çünkü insanlar hiç hakkında nasıl söz söylerler? (358/5)

Yukarıdaki beyitlerde geçen *gizli olan/hiç* ağızdan kinayedir.

3. Telmîh

Şairin ya da yazarın söz içinde bilinen bir olaya, bir hikâyeye, bir kişiye; ayete, hadise veya meşhur bir şiire; yaygın bir fıkra, nükte, atasözü ve benzeri şeylere işaret etmesidir.²⁴

Seyf, birçok yerde bu sanatı kullanmıştır. Bunlardan birkaçı:

Seyf, Hz Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretine telmihte bulunur.

در مکه گر قریش ترا قصد کرده اند یک شهر چون مدینه پُرانصار از آن تست

Mekke 'de Kureyş (kabilesi) sana kastetmişlerse de (üzülme)

Ensarla dolu Medine gibi bir şehir senindir.(99/4)

Yusuf'u görünce meyve yerine ellerini kesen Mısırlı kadınlara telmihte bulunur.

مجلسی پر ز عزیزان زلیخا مهرند دست دل خسته که آن یوسف کنعان اینجاست

Güneş (gibi parlayan) Züleyha'nın azizleriyle dolu bir meclis,

O Kenanlı Yusuf burada olduğu için gönül elleri yaralanmış.(35/5)

Hz. Mûsa'nın asasıyla taşa vurup taşın on iki yerinden su fışkırması olayına telmihte bulunur.

عشق چو آتش تو از طبع بنده هر دم همچون عصای موسی آب از حجر گشاده

Aşk, senin ateşin gibi kulun tabiatından her an

Mûsa'nın asası gibi taştan su çıkarmış.(76/13)

Hz. Mûsa'nın Allah Teâlâ ile konuşmasına telmihte bulunur.

چو سایل بر سر آن کو نه بهر نان همی آیم چو موسی بر سر طور از پی دیدار می گُردم

Dilenci gibi o mahallenin başına ekmek için gelmiyorum.

Mûsa gibi Tur dağının başında görüşmek için dolaşıyorum.(490/4)

²⁴ Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-i Edebî*, 328; İsmail Durmuş, "Telmih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 40 İstanbul: TDV Yay., 2011, 407; Değirmençay, *Funûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 112.

Hz. Musa'nın yed-i beyza mucizesine telmihte bulunur.

بدستار و بدزاعه نباشد قیمتِ عارف که عزت ز آستین نبودید بیضای موسی را

Ârifin değeri sarık ve cübbeyle ölçülmez;

Çünkü Mûsa'nın beyaz elinin kıymeti yeninden dolayı değildir.(208/6)

Nuh tufanına telmihte bulunur.

بحرِ مَوَاجِسْتِ عشق و در میانِ بحرِ صَبْر کشتیِ نوحِست و ما را هست طوفان در کنار

Aşk, dalgalı denizdir. Sabır, denizin ortasındaki

Nuh'un gemisidir. Tufan, bizim yanımızdadır.(94/13)

Yusuf peygamberden ayrı kalan Yakup peygamberin gözlerinin kör olması olayına telmihte bulunur.

بحسنِ یوسفی و زآبِ دیده چون یعقوب کسی که بی تو بماند ضریر خواهد بود

Güzellikte Yusuf'sun. Sensiz kalan kişi

Gözyaşından dolayı Yakup gibi kör olacak.(256/4)

Hz. İsa'nın nefesiyle insanları iyileştirmesine telmihte bulunur.

آنکه مردم را بدم کردی چو عیسی تندرست چشم بیمار تو دید از عشق تو بیمار شد

İsa gibi, nefesiyle insanları iyileştiren,

Senin hasta gözünü gördü; senin aşkından hasta oldu.(49/5)

Aşağıdaki beyitte geçen “در دعا مُجیب” (*dualara cevap veren*) ibaresinde Mü'min suresi 60. ayette²⁵ geçen “أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ” (*bana dua edin, icabet edeyim*) cümlesine mana itibariyle telmih vardır.

این بنده از وصال تو محروم بهر چیست او در طلب مُجَدِّد و تویی در دعا مُجیب

Bu kul sana kavuşmaktan niçin mahrumdur.

O istemede gayretli; sen duada kabul edensin. (74/10)

²⁵ Rabbimiz şöyle dedi: “Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.” (Mü'min: 40/60)

4. İhâm

Uzak ve yakın iki anlamı bulunan bir kelimenin diğerk anlamıyla birlikte asıl olarak uzak anlamının kastedilmesidir. Buna tahyil, tevhim ve tevriye de denir.²⁶

Aşağıdaki beyitte “müşteri” kelimesinde İhâm sanatı vardır. Kelime hem “Jüpiter” hem de “satın alıcı, müşteri” anlamlarına gelir. Bu iki anlam ile de düşünüldüğü zaman beyitte mana çıkar. “*Jüpiter senin için ortaya çıktığında*” ya da “*Bir güneş sana müşteri olduğunda*” diye düşünüldüğünde her iki şekilde de mana çıkmaktadır.

با مہ دولت قران کرد اخترت چون ترا شد آفتابی مشتری

Jüpiter senin için ortaya çıktığında (Bir güneş sana müşteri olduğunda)

Senin yıldızın şans ayıyla aynı burçta geldi.(243/6)

Seyf, Makam-ı Mahmud’u tevriyeli olarak; ilk olarak Sultan Mahmud’un makamı anlamında; ikinci olarak da Peygamber Efendimizin şefaata edeceği makam olan “Makam-ı Mahmud” anlamında kullanır.

قدمت در مقام محمودیست خویشان بنده آواز مکن

Senin ayağın “Makam-ı Mahmud”dadır.

Kendini Ayaz’ın kölesi yapma.(437/7)

Aşağıdaki beyitte, cemel ve celal kelimelerinde İhâm sanatı vardır. Hem kelime anlamları olan “güzellik”, “azamet, öfke, kızgınlık” hem de Allah’ın isimleri olarak tevriyeli kullanılmıştır.

بشعر وصف جمال تو خواستم کردن ولی جلال توام عقده بر زبان انداخت

Şiirle senin cemalinin vasfını yapmak istedim.

Fakat senin celalin benim dilime düğüm attı.(205/10)

5. Mecâz

Gerçek anlamı dışında kullanılan kelime veya terkbibi ifade eden belâgat terimidir.²⁷ Örnekler:

²⁶ Kays er-Razî, el-Mu‘cem fî Me‘âyir-i Eş‘ârî-l-‘acem, 311; M. Emîr-i Meşhedî ve M. Rızâ-yi Meşhedî, *İhâm Der Kasâyid-i Seyf-i Fergânî*, 290; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 98; Ahmet Mermer ve Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, (2. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, 2011, 44.

²⁷ İsmail Durmuş, “Mecaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara: TDV Yay., 2003, 217; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 151.

مرغ دل بر آتش سودای تو کردم کباب زآنکه شد چشم جگرخوار ترا دندان مژه

*Gönül kuşunu senin sevda ateşinde kebab yaptım;
Çünkü kirpik, senin ciğer yiyen gözünün dişi oldu. (579/4)*

Yukarıdaki beyitte geçen سودا kelimesinin gerçek anlamı “kara”, mecâz anlamı ise “aşk, sevda”dır. Mecaz anlamıyla kullanılmıştır.

6. Tecrîd

Şairin kendini soyut bir kişi kabul ederek kendine hitap etmesidir. Bu sanat genelde gazellerin son beyitlerinde bulunur.²⁸ Örnekler:

Şair, aşağıdaki örneklerde Seyf-i Fergânî diyerek kendine seslenmiş ve tecrîd sanatı yapmıştır.

کنون ای سیف فرغانی که پایت خسته شد در ره برو بار سر از گردن بیفکن تا بیاسایی

*Ey ayağı yolda yorulmuş Seyf-i Fergânî!
Şimdi git ve başındaki yükünü at da rahatlayasın. (19/13)*

جهان ای سیف فرغانی خرابست منه رخت اندرین ویران و می رو

*Ey Seyf-i Fergânî! Dünya yıkıntıdır.
Bu yıkıntıya yerleşme ve git. (244/18)*

7. İsti‘âre

Kelime anlamı olarak “birinden bir şeyi ödünç almak” anlamındadır. Bir kelimeyi gerçek anlamı ile mecazî anlamı arasında benzerlik ilgisi olması şartıyla, gerçek anlamı dışında kullanmaktır. Şairin benzeyen ve benzetilenden birisini kullanarak diğerini kastetmesidir.²⁹ Örnekler:

من بوصف لب لعش شکر افشان کردم لیک آن لعل شکر بار بدستم نامد

*Ben onun yakut dudağının vasfında şeker saçtım;
Fakat o şeker yüklü yakut (dudak) elime gelmedi. (415/10)*

²⁸ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 111.

²⁹ Mahmud-i Futûhî, *Belâgat-i Tasvîr*, Tahran: İntişârât-ı Sohen, 1385 hş, 92; İsmail Durmuş, İskender Pala, “İstiare” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 23, İstanbul: TDV Yay., 2001, 315; Soysal, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, 52; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 167; Mermer ve Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* 49.

Yukarıda sevgilinin dudağı kırmızılık bakımından yakuta benzetilmiş, sonra da dudak zikredilmeyip yerine yakut kullanılmıştır.

گه خنده شیرین تو گاهی سخن تو در پسته تنگ تو شکر تعبیه کرده

*Bazen senin tatlı gülüşün, bazen de senin sözün
Senin fıstık gibi olan dar ağzına şeker koymuş. (73/2)*

Ağız küçüklüğü, konuşurken açılıp kapanması ve tadı bakımından fıstığa benzetilmiştir.

آهوی جان بنده چراگاه خویش یافت بر برگ گل چو مشک بیفشاند سنبش

*Onun sümbülü (andıran saçı) gül yaprağında mis saçtığında
Benim can ceylanım kendi otağını buldu. (262/6)*

Bu beyitte, sevgilinin saçı zikredilmeden sümbül kullanılmıştır. Sümbül, saçtan istiareddir.

8. Tezâd

Sözde birbirine zıt kelimeleri bir arada kullanmaktır.³⁰ Örnekler:

عاشق که سیر گشت ز خود گر چه گرسنه است کونین لقمه یی شد و او در دهان نکرد

*Kendi tok olan âşık her ne kadar aç olsa da
İki dünya bir lokma oldu; ama o ağzına almadı. (206/7)*

پناه و جز عشاقند در دنیا خلاق را بجز بیدار نتواند که پاس خفتگان دارد

*Dünyada insanların sığınağı ve güvenli yeri âşıklardır ancak.
Uyanıklardan başkası uyuyanları koruyamaz. (581/11)*

Yukarıdaki beyitlerde geçen **خفتگان**، **بیدار**، **گرسنه**؛ **سیر** kelimelerinde tezaat sanatı vardır.

9. Şibh-i İştikâk

Bir cümlede veya beyitte aynı kökten veya aynı kökten olmayan, fakat görünüşte aynı köktenmiş gibi birbirine yakın ve benzer olan türemiş kelimeler kullanmaktır.³¹ Örnekler:

³⁰ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 99.

³¹ Humayî, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ 'ât-i Edebî*, 61; Soysal, 61; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 75.

گرم ز صحبتِ جانان بآستین رانند نهاده ام سر خدمت بر آستان چه کنم

*Eğer beni sevgilinin sohbetinden kovarlarsa
Hizmet başımı eşiğe koymuşum; ne yapayım! (48/2)*

سیف فرغانی ترا عاشق نشاید گفت از آنک جان فروشانند عشاق و تویی جانان فروش

*Seyf-i Fergânî sana âşık denilemez;
Çünkü âşıklar canlarını satıyorlar; sense cananı satıyorsun. (87/16)*

تو اگر عاشقی ای دل نظر از جان بر گیر خود بجان تو نباشد طمعی جانان را

*Ey gönül! Sen âşıksan, candan ümidini kes.
Senin canınla sevgilinin arzusu birlikte olmaz. (125/2)*

Bu beyitlerde geçen birbirine yakın ve benzer türemiş kelimeler olan جانان، جان، آستان؛ آستین، کelimelerinde, iştikak sanatı vardır.

10. Kalb

Sözde harfleri kısmen veya tamamen birbirinin tersi olan kelime veya ibareler kullanmaktır. Buna maktûb ve cinâs-ı kalb de denir.³²

علم بی عشق هیچ سود نکرد عمل مُبْتَدِع ثواب نداشت

*Aşksız ilim hiç fayda sağlamadı
Bid'at ehlinin amelinde sevap yoktu. (465/10)*

حسن رویت کرد اندر صفحهای گل عمل همچو اوراق کتب پر علم شد اجزای گل

*Senin yüzünün güzelliği gülün sayfalarında iş yaptı;
Gülün parçaları kitapların yaprakları gibi ilimle doldu.(405/7)*

Bu beyitlerde, harfleri kısmen birbirinin tersi olan علم ve عمل kelimeleri kullanılmıştır.

³² İsmail Durmuş, “Kalb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 24, İstanbul: TDV Yay., 2001, 232; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 76.

11. Kinâye

Uzak ve yakın iki anlamı olan kelimenin uzak anlamının kastedilmesidir.³³Örnekler:

گهر فشان کن بر دوست سیف فرغانی که هست طبع و دلت دُرّ نظم را بحرین

Seyf-i Fergânî sevgilinin üzerine inci saç;

Çünkü senin huyun ve gönlün şiiir incisinin iki denizidir. (55/8)

حدیث عشق در گفتن نیاید چنین دُرّ هیچ در سفتن نیاید

Aşk olayı söylemeye gelmez.

Böyle bir inci hiç delmeye gelmez. (113/1)

Bu beyitlerde geçen “inci” şiiirden ve aşktan kinayedir.

12. Mürâ‘ât-i Nazîr

Sözde aynı tür (gül, lale; güneş, ay, yıldız; dudak, göz, ağız),benzerlik (göz-nergis; boy-servi; ağız-gonca), mülâzemet (mum-kelebek; ok-yay; Leyla-Mecnun) gibi anlam bakımından birbiriyle uygun olan kelimeleri bir arada getirmektir. Buna tenâsüb, telfik, tevfik de denir.³⁴ Örnekler:

تو رو نمودی و کردند عاشقان افغان چو گل شکفت برآرند بلبلان آواز

Sen yüzünü gösterdin ve âşıklar feryat ettiler.

Gül açınca bülbüller ses çıkarırlar.(580/5)

Beyitte ،گلبلبلkelimeleri arasında mülâzemet yani bir arada bulunma, birlikte olma yönünden mürâ‘ât-i nazîr sanatı vardır.

با چشم خوش دلکش تو نسبت نرگس چون نسبت چشمست ببيماری و مستی

Senin çekici güzel gözünün nergise nispeti

Gözün hastalığa ve sarhoşluğa nispeti gibidir.(349/2)

³³ Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-i Edebî*, 255-256; Soysal, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, 64; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-ı Edebî*, 160-161.

³⁴ Kays er-Razî, *el-Mu‘cem fi Me‘âyir-i Eş‘âri'l-‘acem*, 331; Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-i Edebî*, 257; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ‘ât-ı Edebî*, 95.

Beyitte نرگس ve چشم kelimelerin arasında benzerlik yönünden mürâ'ât-i nazîr sanatı vardır.

اگر خورشید و مه نبود برین گردون مینایی تو از رو پرده بر گیر و همی کن عالم آرایی

*Eğer güneş ve ay, bu mavi gökyüzünde olmazsa
Sen yüziünden perdeyi kaldır ve dünyayı süsle. (18/1)*

Beyitte خورشید ve مه kelimelerinin arasında aynı türden olma yönünden mürâ'ât-i nazîr sanatı vardır.

13. Suâl ve Cevâp

Şairin muhatabıyla konuşması veya kendisiyle muhatabı ya da iki kişi arasındaki konuşmayı soru-cevap şeklinde yapmasıdır.³⁵ Örnekler:

گفتمت کامم بده، گفتمی بطنز من بدادم گر تو بتوانی گرفت

*Sana arzumu ver dedim. Alaylı bir şekilde şöyle cevap verdin:
Sen alabilseydin, ben verdim. (111/8)*

بی تو گفتم چون کنم؟ گر عاشقی گفتا بمیر پیش از این دشوار بود، این کار آسان کرد رفت

*Sensiz nasıl yaparım diye sordum. Şöyle cevap verdi: Âşıkсан öl!
Bundan önce zordu. Bu işi kolaylaştırdı ve gitti.(258/7)*

Şair, bu beyitlerde muhatabıyla konuşmasını soru-cevap şeklinde yapmıştır.

14. Tecâhül-i Ârif

Şiir ve nesirde bilinen bir hususun bir noktaya bağlı olarak bilinmiyormuş gibi ifade edilmesidir.³⁶ Örnekler:

دو چشمم خیره شد در وی ندانم نگارستان فردوس است یارو

*Benim iki gözüm ona şaşırıp kaldı.
Bilmiyorum cennet köşkü müdür, yoksa onun yüzü mü?(108/2)*

که باشم من چو از تو باز ماندم چه باشد حال تن چون شد ز جان دور

³⁵ Kays er-Razî, el-Mu'cem fi Me'âyir-i Eş'âri'l-'acem, 331-332; Humayî, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-i Edebî*, 315; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, 120.

³⁶ Meliha Y. Sarıkaya, "Tecâhül-i Ârif" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul: TDV Yay., 2011, XXXX, 233; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, 108.

Senden geride kaldığımda ben kim olurum?

Ruhtan uzak olunca bedeninin durumu nasıl olur? (429/6)

بی مدد تو کجا نور دهد شب بماه ورنه بروز آفتاب از تو منور شود

Senin yardımın olmadan gece ayla nasıl aydınlanır?

Yoksa güneş gündüzü, senden mi aydınlatıyor. (136/2)

Yukarıdaki beyitlerde geçen “*Bilmiyorum cennet köşkü müdür yoksa onun yüzü mü? Ruhtan uzak olunca bedeninin durumu nasıl olur? Yoksa güneş gündüzü senden mi aydınlatıyor?*” cümlelerinde şair bildiği halde bilmiyormuş gibi davranır.

15. Tensîku’s-sıfât

Bir kimsenin veya bir şeyin sıfatlarını peş peşe zikretmektir.³⁷ Örnekler:

کردست قدم چون کمان، رویم برنگ زعفران آن ماه رویسرو قد آن سروقد ماه رو

O servi boylu ay yüzlü; o ay yüzlü servi boylu

Benim boyumu yay gibi ve yüzümü safran rengi yapmış. (107/2)

Bu beyitte *ماه روی* ve *سرو قد* olarak geçen sevgilinin sıfatları peş peşe zikredilmiştir.

16. İrsâl-i Mesel

Şiirde veya nesirde bir fikri, bir görüşü ispat etmek, açıklamak, söze kuvvet ve güzellik katmak amacıyla söz arasında atasözü, vecize, hikmetli sözler, deliller ve misaller getirmektir. Buna îrâd-ı mesel de denir.³⁸ Örnekler:

مقیم خاکِ کوی او به یک جو بر نمی گیرد بهشتِ هشت شادروان و نقد چار جویش را

Onun mahallesinin toprağında yaşayan

Sekiz kapılı cennete ve onun dört nehrine bir arpa kadar değer vermez. (26/4)

بیچاره هیچ سود ندارد ز شعر خود از آب خویش فایده بی نیست چاه را

Zavallıya kendi şiirinin hiç faydası yoktur.

³⁷ Kays er-Razî, el-Mu‘cem fî Me‘âyir-i Eş‘âri'l-‘acem, 334; Soysal, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, 51; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 110.

³⁸ Durmuş, “İrsâl-i Mesel” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul: TDV Yay., 2000, 450; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 111.

Kuyu kendi suyundan fayda görmez.(207/14)

Bu beyitlerde geçen *bir arpa kadar değer vermek* ve *kuyuya kendi suyundan hiçbir fayda yoktur* hikmetli sözleriyle anlatım kuvvetlendirilmiştir.

17. Teşhis ve İntak

Teşhis kişileştirme, intak konuşurma demektir. İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıkları, insan gibi düşünüp konuşurmaya intak, kişileştirmeye teşhis denir.³⁹ Örnekler:

بس سیه کاسه است دنیا گرد خوان او مگرد کو نمک در شوربا و چاشنی در نان نداشت

*Dünya çok cimridir. Onun sofrasının çevresinde dolaşma.
Çünkü onun çorbasında tuzu ve ekmeğinin tadı yoktur.(46/6)*

شرم دارد آفتاب از روی تو ماه نو در حسرت از ابروی تو

*Güneş senin yüzünden utanır,
Hilal senin kaşından dolayı hasrettedir. (363/1)*

اگر خورشید رخسار تو بیند در آن رخساره حیران بازماند

*Güneş senin yüzünü görse
O yüz karşısında şaşırıp kalır.(434/5)*

Cimri olmak, utanmak ve şaşırmaq insana ait özelliklerdir. Şair, bu beyitlerde geçen *dünya çok cimridir, güneş senin yüzünden utanır, o yüz karşısında şaşırıp kalır* diyerek insana yani canlıya ait özellikleri cansız varlıklara yüklemiştir.

18. Leff ü Neşr-i Müretteb

Sözde önce birkaç kelimeyi zikretmek, sonra onlarla ilgili bulunan kelime veya cümleler getirmeye leff ü neşr denir. Önce zikredilen kelime ve terkiplerle onlarla ilgili olarak getirilen kelimelerin aynı sırayı takip etmesine ise leff ü neşr-i müretteb denir.⁴⁰ Örnekler:

گر میانست در زر و یاقوت گیرم چون کمر خدمتی نبود که آن جز خاک و این جز سنگ نیست

Senin beline altın ve yakutu kemer gibi bağlasam bir hizmet olmaz;

³⁹ Mehmet Vanlıoğlu ve Mehmet Atalay, *Edebiyat Lügati*, Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri, 1994, 318.

⁴⁰ Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-i Edebî*, 279; Soysal, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, 67; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 102.

Çünkü o, topraktan ve bu, taştan başka bir şey değildir. (51/5)

Bu beyitte şair, ilk mısradaki altın ve yakuttan bahsetmiş, ikinci mısradaki ise bunlarla alakalı olarak altının topraktan, yakutun da taştan olduğu açıklamalarında bulunmuştur. Görüldüğü üzere önce gelenlerle, onlarla ilgili gelen kelimeler aynı sırayı takip etmiştir.

روی چو ماه خویش (و) دل و جان عاشقان دشوار می نمایی و آسان همی بری

*Ay gibi olan yüzün, âşıkların gönlü ve canı,
Zor gösteriyorsun; ama kolay götürüyorsun. (394/2)*

Beyitte şair, ilk mısradaki sevgilinin yüzü ve âşıkların gönlü ve canından bahsetmiştir. İkinci mısradaki ise bunlarla ilgili olduğunu belirtmeden ilgili cümleleri getirmiştir.

19. Reddū's-sadr 'ale'l-'acuz

Beytin veya cümlelerin başında (sadr) getirilen kelimenin, beytin veya cümlelerin sonunda (acuz) tekrar edilmesidir.⁴¹ Örnekler:

دل نمیرد تا ابد گر عشق باشد جان دل تن چو جان پائنده گردد گر برد فرمان دل

*Gönlün ruhu aşk olursa gönül sonsuza kadar ölmez.
Gönül itaat ederse beden ruh gibi ebedi olur.(241/1)*

دوست می دارد ترامسکین دلم عیب نتوان کردنش جان دوستت

*Benim zavallı gönlüm seni seviyor.
O ayıplanamaz; samimi dosttur.(397/4)*

Yukarıdaki beyitlerde beytin başında getirilen دل ve دوست kelimeleri, beytin sonunda tekrar edilmiştir.

20. İ'nât veya LüzûmMâ-lâ Yelzem

Zorunlu olmadığı halde bir harf veya kelimenin beyitte veya şiirde kullanılmasıdır. Buna iltizâm da denir.⁴²

دوست سلطان و دل ولایت اوست خرّم آن دل که در حمایت اوست

⁴¹ Humayî, *Funûn-i Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî*, 70; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 78.

⁴² Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 82.

Sevgili, sultan; gönül, onun ülkesidir.

O gönül mutludur; çünkü onun himayesindedir.(64/1)

Yukarıda geçen (حمایت، ولایت) kafiye kelimelerinde elif-i te'sîs ve dahîl harflerine (ى، ا) riayet edilmiştir.

21. İbdâ‘

Nazım veya nesir cümlesinde birkaç bedî‘ sanatı bir arada getirmektir.⁴³ Örnekler:

چو زیر برگ بنفشه گل سپید بود بزیر موی چو شعر سیه حریر تنش

Siyah kıl gibi olan saçlarının altındaki ipek gibi bedeni

Beyaz çiçeğin menekşe yaprağının altında olması gibidir.(287/7)

Seyf, bu beyitte şu sanatları kullanmıştır:

- Somut Teşbîh: Bir şeyi, bir şeye benzetirken her iki tarafın somut anlaşılır olmasıdır. “موی چو” (ipek gibi beden). “شعر سیه” (Siyah kıl gibi saç).
- Mürâât-i nazîr: Sözde anlam bakımından birbiriyle uygun olan aynı tür kelimeler (حریر، شعر؛ تن، موی؛ برگ، بنفشه، گل) bir arada zikredilmiştir.
- Tezâd: birbirine zıt kelimeler kullanılmıştır (سپید، سیه)

22. İktibas

İktibas; lügatte, “ateş yakmak üzere bir yerden kor almaktır, alınan kora da kabs denir.” Ödünç almak, ilim almak, faydalanmak manalarına da gelen iktibas, ıstılahî olarak “Alıntı, nesir ya da nazım olsun sözün, Kur’ân’dan veya hadisten bir şey içermesidir.” şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁴ İktibasta şart, ayet ya da hadis olduğunu belirtmeden sözün aynen ya da kısmen getirilmesidir.⁴⁵ Örnekler:

Seyf, Hud suresi 56. ayette⁴⁶ geçen “Allah’a dayandım” anlamındaki “تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ” (Tevekkeltü ‘alallah)ı iktibas ederek şiirinde kullanır.

روی از خلق بگردان که بحق راه اینست سِرِّ و معنی تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ اینست

Yüzünü insanlardan çevir; çünkü Allah’a (giden) yol budur.

⁴³ Humayî, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâ’ât-ı Edebî*, 313-314; Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 121.

⁴⁴ Selami Ece, “İktibas”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9, sy. 19, (2002): 39-53, 40.

⁴⁵ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sinâât-ı Edebî*, 68.

⁴⁶ “Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.” (Hûd: 11/56)

“Tevekkeltü ‘alallah”ın sırrı ve manası budur.(39/1)

Seyf, aşağıdaki beyitte Kur’ân-ı Kerîm’in Bakara suresi 138. ayetinde⁴⁷ geçen “Allah’ın boyası” anlamındaki “صِبْغَةَ اللَّهِ” (Sıbgatallah)ı iktibas etmiştir.

ایا دنیا ز تو گلشن بعشق تست جان درتن
رخ پر نور تو روشن بنور صِبْغَةَ اللَّهِ

Ey senden dolayı gül bahçesi olan dünya! Can bedende senin aşkınla durur.

Senin nurlu yüzün Allah’ın boyasının ışıyla parlaktır.(409/3)

Aşağıdaki beyitte, Kur’ân-ı Kerîm’in Zümer suresi 69. ayetinde⁴⁸ geçen “Yeryüzü aydınlanır.” anlamındaki “أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ” (Eşrakati’l-arz) cümlesi iktibas edilmiştir.

چو ماہِ اشْرَقَتِ الْأَرْضُ بر جهان تابد
در آسمان و زمین نور و نار چون گنجد

Yeri aydınlatan ay dünyayı aydınlatınca

Gökyüzüne ve yeryüzüne nur ve ateş nasıl sığar? (31/4)

Aşağıdaki beyitte geçen “Lâ Havle”nin asıl söyleniş şekli, “Lâ Havle Velâ Kuvvete İllâ Billâh’tır.”⁴⁹ Kur’ân-ı Kerim’de ise “Lâ Kuvvete İllâ Billâh”⁵⁰ şeklinde geçmektedir. Peygamberimizin “Cennet’in hazinelerinden bir hazinedir.”⁵¹ dediği zikir ve duâ cümlesidir.

Seyf, “Lâ Havle velâ Kuvvete İllâ Billâh” hadisinin “لاحول” (Lâ Havle) kısmını iktibas ederek kullanmıştır.

بی کمال قوت عشق ای بسی لاحول گوی
کو چو شیطان ماند و اذسان بودنش امکان نداشت

Çokları aşkın gücünün eksikliğinde “La havle” der;

Çünkü o şeytan gibi kalır ve onun insan olması mümkün değildir. (46/11)

Seyf, aşağıdaki beyitte Kur’ân-ı Kerîm’in Mü’min suresi 16. ayetinde⁵² geçen “Mülk (hükümranlık) kimindir.” anlamındaki “لَمَنِ الْمُلْكُ” (Limeni’l-mülk) cümlesini iktibas etmiştir.

⁴⁷ Allah’ın (verdiği) rengiyle boyandık. Allah’tan daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O’na kulluk ederiz (deyin). (Bakara: 2/138)

⁴⁸ Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır. (Zümer: 39/69)

⁴⁹ Buhârî, Ezan, 7.

⁵⁰ Kehf: 18/39.

⁵¹ Buhârî, Megâzî, 38.

⁵² O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah’a gizli kalmaz. Bugün hükümranlık kimindir? Kahr olan tek Allah’ındır. (Mü’min: 40/16)

در درون خراب من بنگر لمن الملك بشنو از غم خویش

Benim yıkılmış kalbime bak!

Kendi gamından “Limeni’l-mülk”ü işit! (200/2)

Kur’ân-ı Kerîm’in Saff suresinin 8. ayetinden⁵³ iktibas yoluyla “Allah’ın nuru” anlamındaki “نورالله” (Nurullah)’ı şiirinde kullanmıştır.

خطیست بر رخ تو از مداد نورالله نه از حروف مرکب چو خط پیشانی

Senin yüzünde “nurullah” kaleminin hatı vardır.

Alın yazısı gibi birleşik harflerden değildir.(170/2)

Fetih suresi 10. ayette⁵⁴ geçen “Allah’ın eli” anlamındaki “يدالله” (Yedullah)’ı iktibas ederek şiirinde kullanmıştır.

ور سالیمان دیو خود باشی ای تو سلطان ملک عالم خویش
همچو انگشت خود يدالله را یابی اندر میان خاتم خویش

Ey kendi âleminin mülkünün sultanı olan sen!

Kendi devinin Süleyman’ı olursan,

Kendi yüzüğünün ortasında kendi parmağın gibi

“Yedullah”ı (Allah’ın elini) bulursun. (200/6-7)

23. Tazmin

Şairin, başka şairlerden örnek olarak kendi şiiri içinde bir mısra, bir ya da birkaç beyit getirmesi, meşhur şiirleri kendi şiiri içinde zikretmesidir. Zikredilen şiir meşhur değilse, şairin isminin belirtilmesi gerekir.⁵⁵

Seyf, Sa’dî’nin şiirlerinden tazminde bulunmuştur. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere ikinci mısralar Sa’dî’nindir:

چنان افتاده عشقت شدم جانا که چون سعدی ز دستم بر نمی آید که یکدم بی تو بنشینم

Ey sevgili! Senin aşkına öyle düşmüşüm ki Sa’dî gibi

⁵³ Onlar ağızlarıyla Allah’ın nûrunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nûrunu tamamlayacaktır. (Saff: 61/8)

⁵⁴ Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir. (Kur’ân-ı Kerim, Fetih: 48/10, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.)

⁵⁵ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 115.

Benim elimden bir an bile sensiz oturmak gelmiyor. (173/11)

روی بنمای و مپندار که من چون سعدی دوست دارم که بپوشی رخ همچون قمرت

Yüzünü göster; çünkü sanma ki ben Sa 'dî gibi

Senin ay gibi olan yüzünü gizlemeni severim.(219/10)

گرم از در فراز آبی بیا ای جان که چون سعدی برآم گر تو بازایی که در پایت کشم جانی

Ey can! Benim kapımdan girersen, gel; çünkü Sa 'dî gibi

Geri dönersen senin ayağına bir can vermeyi istiyorum”(232/15)

چون روا باشد که سعدی گویدت سرو بستانی تو یامه یا پری

Nasıl reva olur ki Sa 'dî sana şöyle der:

Bahçenin servisisin. Sen ya aysın ya da perisin.(242/13)

چو سعدی سیف فرغانی مدام از شوق می گوید نه چندان آرزومندم که وصفش در بیان آید

Seyf-i Fergânî, Sa 'dî gibi coşkudan sürekli şöyle der:

Onu vasfetmeye o kadar da istekli değilim. (515/12)

سعدی زنده دل از بهر تو حق بود که گفت هرگز آن دل بنمیرد که تو جانش باشی

Senin için haktır ki neşeli Sa 'dî şöyle dedi:

Senin kendisinin canı olduğun o gönül, asla ölmez.(539/12)

سعدی از قدر تو غافل بود آن ساعت که گفت این تویبیا سرو بستانی برفتار آمدست

Sa 'dî senin değerinden habersizdir, o an şöyle dedi:

Bu sensin ya da hareket eden bahçenin servsidir. (542/12)

24. Müreddef

Mısra veya beyit sonlarında kafiyeden sonra aynı anlamda tekrar edilen kelime ya da kelimelere redif, redife sahip olan şiire müreddef denir.⁵⁶ Örnekler:

نسیم صبح پنداری زکویبار می آید بجانها مژده می آرد که آن دلدار می آید

⁵⁶ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâat-ı Edebî*, 89.

Sevgilinin mahallesinden geleni sabah nesimi sanırsın.

Canlara sevgilinin geleceği müjdesini getiriyor.(408/1)

حدیث عشق در گفتن نیاید چنین دُرّ هیچ در سفتن نیاید

Aşk olayı söylemeye gelmez.

Böyle bir inci hiç delmeye gelmez.(113/1)

Sonuç

Seyf-i Fergânî, yaşadığı hayatı ve içinde gördüğü olumlu olumsuz durumları ve düzendeki sıkıntıları mümkün olduğu ölçüde şiirine yansıtmaya çalışan, tasavvufî, dinî ve diğer düşüncelerini etkili bir şekilde kullandığı sanatlar yardımıyla divanını donatan bir şairdir.

Fergânî; teşbih, istiâre, kinaye, mecaz, cinas, îhâm, iştikâk, kalb, tecrid, tezâd, ibdâ‘, mürâ‘ât-i nazîr, irsâl-i mesel, tensîku’s-sîfât, suâl ve cevap, tazmin, iktibas, telmih ve daha birçok edebî sanata yer vermiş olup, edebî sanatlara hâkim bir şairdir.

Şiirlerinde sade ve akıcı üslup ile bir ahenk yakalayan Seyf-i Fergânî, şiirlerinde sadece âhengi yakalamakla kalmayıp; anlatımı pekiştirerek, etkili bir biçimde sunulmasına yardım eden teşbih, kinaye, mecaz, cinas, îhâm, iktibas, telmih vb. gibi birçok edebî sanatı yoğun bir şekilde kullanmıştır. Seyf, çeşitli benzetmelerle bezediği şiirlerinde ayet ve hadislerden iktibas yapıp peygamber kıssalarına telmîhte bulunarak anlatımını daha da güçlü hale getirmiştir.

Kaynaklar

- ATEŞ, A., “Anadolu’nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi”, *Belleten*, 23, sy. 91, (1959): 415-456.
- BOZORGER, “Seyf-i Fergânî” *Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî* (ed. Hasan-i Enûşe), Tahran: İntişârât-ı Teb’ u Neşr, 1375 hş.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-cufi, *Câmiu’s-sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987.
- DEĞİRMENÇAY, V., “Teşbih” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40: 556-557, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- _____, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, Ankara: Aktif Yayınevi, 2014.
- DURMUŞ, İ. PALA, İ. “İstiare” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23: 315-318, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- DURMUŞ, İ., “İrsâl-i Mesel” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22: 450-451, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- _____, “Kalb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24: 232-233, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- _____, “Mecaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28: 217-220, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- _____, “Telmih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40: 407-408, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- ECE, S., “İktibas”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9, sy. 19, (2002): 39-53.
- FUTÛHÎ, M. *Belâgat-i Tasvîr*, Tahran: İntişârât-ı Sohen, 1385 hş.
- HAMÎDYÂN, S., “Tefavutreh ez Sa’dî ta Seyf-i Fergânî”, *Faslnâme-i Tahassusî-yi Zebân u Edebiyât-ı Farsî*, Sal-i Evvel, Şomare-yi Yek, 1393 hş.
- HUMAYÎ, C., *Funûn-i Belâgat ve Sınâ’ât-ı Edebî*, Tahran: 1373 hş.
- KAYS ER-RAZÎ, *el-Mu’cem Fî Me’âyîr-i Eş’ârî-l-’acem*, ba Kuşîş-i Sîrûs-i Şemîsâ, Tahran: İntişârât-ı Firdovs, 1373 hş.
- KILIÇ H. ve YETİŞ, K. “Cinas” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8: 12-14, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- KUR’ÂN-I KERİM, Haz. Altuntaş, H., ve Şahin, M., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- KURNAZ, C., Divan Edebiyatının Bütün Cephelerini Yoklayan Bir İlim Adamı: Mehmed Çavuşoğlu, *Gazi Türkiyat Dergisi*, 1, sy. 8, (2011): 75.
- MERMER A. ve KOÇ KESKİN, N., *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü (2. Baskı)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- MEŞHEDÎ, M. E., ABBÂSÎ A. V. ve SEVÂB F., “Nakd u berresî-yi Teşbih der Kasâyid-i Seyf-i Fergânî” *Funûn-i Edebî* (İlmî-Pejuhişî) Dânişgâh-i İsfahan, Sâl-i Pencom, Şomâre-yi do, Payiz ve Zemistan, İsfahan: (1392 hş.)
- MEŞHEDÎ, M. E., ve Meşhedî, M. R., *İhâm der Kasâyid-i Seyf-i Fergânî*, 289-306.

NEFÎSÎ, S., *Tarih-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârsî*, Tahran: İntişârât-ı Furûğî, 1344 hş.

SAFÂ, Z., *Târih-i Edebîyyat der İran*, III/1, 625, Tahran: İntişârât-i Firdovs, 1371 hş.

SARIKAYA, M. Y., “Tecâhül-i Ârif” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40: 233-234, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

SOYSAL, M. O., *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998.

TEKİN, A., *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler (4. Baskı)*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2010.

VANLIOĞLU M. ve ATALAY, M., *Edebiyat Lügati*, Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri, 1994.